

БАТЛАВ.

**ГЭР БҮЛ, ХӨДӨЛМӨР,
НИЙГМИЙН ХАМГААЛЛЫН
САЙД**

Т.АУБАКИР

2026 оны 06 дугаар сарын 02-ны өдөр

БАТЛАВ.

САНГИЙН САЙД

З.МЭНДСАЙХАН

БАТЛАВ.

**ХУУЛЬ ЗҮЙ, ДОТООД
ХЭРГИЙН САЙД**

С.АМАРСАЙХАН

**НИЙГМИЙН ДААТГАЛЫН ЕРӨНХИЙ ХУУЛЬД
НЭМЭЛТ, ӨӨРЧЛӨЛТ ОРУУЛАХ ТУХАЙ ХУУЛИЙН
ТӨСЛИЙН ҮЗЭЛ БАРИМТЛАЛ**

Нэг.Хуулийн төсөл боловсруулах үндэслэл, шаардлага

Нийгмийн даатгалын ерөнхий хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийг боловсруулах дараах хууль зүйн үндэслэл болон практик шаардлага байна. Үүнд:

1.1.Хууль зүйн үндэслэл, шаардлага

Монгол Улсын Их Хурлын 2020 оны 52 дугаар тогтоолоор баталсан “Алсын хараа-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого”-ын 3.1-д “Амьдралын баталгааг хангах нийгмийн хамгааллын үйлчилгээг хөгжүүлж, амьдралын чанарыг дээшлүүлэхүйц нийгмийн даатгалын тогтолцоог бэхжүүлнэ.” гэсэн зорилтын хүрээнд “Нийгмийн даатгалын хууль, эрх зүйн орчныг боловсронгуй болгоно.” гэж, “Тэтгэврийн даатгалыг олон давхаргат тогтолцоонд шилжүүлсэн байна.” гэж, “Нийгмийн даатгалын хамрах хүрээг өргөжүүлнэ.” зэрэг арга хэмжээг хэрэгжүүлэхээр заасан.

Монгол Улсын Их Хурлын 2015 оны 53 дугаар тогтоолоор баталсан “Төрөөс тэтгэврийн шинэчлэлийн талаар баримтлах бодлого (2015-2030)”-д хүн амын насны бүтцийн өөрчлөлт, дундаж наслалтын өсөлтөөс үүдэлтэйгээр зайлшгүй өсөн нэмэгдэх тэтгэврийн зардлыг төр, иргэн, ажил олгогч санхүүгийн чадавхаа үндэслэн хамтран хариуцаж, ахмад настны амьжиргаанд хүрэлцэхүйц зохистой хэмжээний тэтгэвэр олгох тогтолцоог бүрдүүлэх зорилт дэвшүүлсэн. Энэ хүрээнд “Монгол Улсын ахмад настан бүр орлогын наад захын баталгаат тэтгэврээр хангагдах”, “өндөр насны тэтгэврийн хэмжээ нь даатгуулагчийн авч байсан цалин хөлс, төлсөн шимтгэлийн хэмжээ, хугацаатай уялдаатай байх” зэрэг зарчмыг баримтлахаар заасан. Мөн тогтоолын 2.1 дэх заалтад “Төрөөс тэтгэврийн шинэчлэлийн талаар баримтлах бодлого”-ын зорилго, зарчимд нийцүүлэн холбогдох хууль тогтоомжийн төслийг боловсруулж, Монгол Улсын Их Хуралд өргөн мэдүүлэхийг Засгийн газарт даалгасан байна.

Түүнчлэн, Монгол Улсын Их Хурлын 2025 оны 109 дүгээр тогтоолын 2 дугаар хавсралтаар баталсан “Монгол Улсыг 2026-2030 онд хөгжүүлэх таван жилийн үндсэн чиглэлийн үр дүн”-ийн 2.2-т “Өндөр насны тэтгэврийн дундаж хэмжээг 70 хувиар нэмэгдүүлнэ.”, 2.2.1-д “Нийгмийн даатгалын хамрагдалтыг нэмэгдүүлнэ.” гэж тус тус туссан.

Монгол Улсын Их Хурлын 2024 оны 21 дүгээр тогтоолоор баталсан “Монгол Улсын Засгийн газрын 2024-2028 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр”-ийн 2.1.3.3-т “Нийгмийн даатгалын шимтгэл төлсөн даатгуулагч бүрийг “Миний тэтгэврийн мөнгөн хуримтлал”-тай болгож, тэтгэврийн шинэчлэлийг үргэлжлүүлнэ.” гэж, 3.2.1.5-д “Нийгмийн даатгалын тогтолцооны шинэчлэлийг үргэлжлүүлэн ажил олгогч, даатгуулагчид харилцан өгөөжтэй байх эрх зүйн зохицуулалтыг нэвтрүүлнэ.” гэж, 3.2.1.6-д “Ажил гүйцэтгэх, хөлсөөр ажиллах гэрээгээр тохирсон хөдөлмөрийн хөлсөнд нийгмийн даатгалын шимтгэл ногдуулахдаа уян хатан, хөнгөлөлттэй байх нөхцөлийг бүрдүүлнэ.” гэж тус тус заасан.

Иймд дээрх хууль эрх зүйн баримт бичигт тусгасан зорилго, зорилт, үр дүн нь хуулийн төслийг боловсруулах үндэслэл болж байна.

1.2. Практик үндэслэл, шаардлага

Манай улсын нийгэм, эдийн засгийн байдал, хүн ам зүйн өөрчлөлт, дундаж наслалтын өсөлт, хөдөлмөрийн зах зээлийн болон хөдөлмөр эрхлэлтийн хэв шинжийн өөрчлөлтөөс шалтгаалан нийгмийн даатгалын харилцаа урт хугацаанд нэг хэв загвараар үргэлжлэх боломжгүй. Иймд дэлхийн олон улсын жишгийн адил Монгол Улс нийгмийн даатгалын тогтолцооны болон параметрийн шинэчлэлийг дээрх өөрчлөлттэй уялдуулан үе шаттайгаар хэрэгжүүлж ирсэн.

Тухайлбал, Улсын Их Хурлаас 2023 онд баталсан Нийгмийн даатгалын багц хуулийн шинэчилсэн найруулгад тэтгэврийн хэмжээг жил бүр инфляцын түвшинтэй уялдуулан нэмэгдүүлэх, цалин хөлсөнд хэрэглэх итгэлцүүрийг жил бүр шинэчлэн тогтоох, нийгмийн даатгалын сангийн хөрөнгийн хяналтыг сайжруулах, ажил олгогчид үзүүлэх шимтгэлийн хөнгөлөлтийн хэмжээг нэмэх зэрэг зохицуулалтыг тусган хэрэгжүүлж байна.

Нийгмийн даатгалын санд 2025 онд 6.7 их наяд төгрөгийн орлого төвлөрүүлснээс давхардсан тоогоор 801.9 мянган хүний тэтгэвэр, тэтгэмж, төлбөрт 5.9 их наяд төгрөг зарцуулсан байна. Энэ нь Монгол Улсын нэгдсэн төсвийн нийт зарлагын 20 орчим хувийг эзэлж байна. Үүнээс тэтгэврийн даатгалын сангаас 2025 онд 5.3 их наяд төгрөгийг 546.1 мянган тэтгэвэр авагчийн тэтгэвэрт зарцуулсан.

Улсын төсвөөс тэтгэврийн даатгалын санд олгох санхүүжилт сүүлийн жилүүдэд тогтмол нэмэгдэх хандлагатай байна. Тухайлбал, 2025 онд улсын төсвөөс 1995 оноос өмнө тэтгэвэр тогтоолгосон иргэдийн тэтгэвэр, цэргийн албан хаагчдын тэтгэвэр зэрэг зардалд 2024 онд 1.45 их наяд төгрөг олгосон бол 2026 онд 1.62 их наяд төгрөг олгохоор төлөвлөсөн. Цаашдын энэхүү санхүүжилт 2030 онд 3.8 их наяд төгрөг, 2035 онд 5.7 их наяд төгрөгт хүрэхээр байна.

Дэлхийн банкнаас хийсэн судалгаагаар Монгол Улсад нийгмийн даатгалын сангаас болон цэргийн тэтгэвэр авагчдын тоо цаашид тогтмол өсөх хандлагатай байна. Тухайлбал, 2024 онд 531.8 мянга байсан бол 2030 онд 605.0 мянга, 2040 онд 728.0 мянга, 2050 онд 1,100.0 мянгад хүрэх төлөвтэй байна. Мөн 10 даатгуулагчид ногдох тэтгэвэр авагчийн тооны харьцаа 2024 онд 5 хүн байсан бол 2030 онд 7 хүн болж нэмэгдэх тооцоолол байгаа нь хүн амын насжилт эрчимжиж, тэтгэврийн тогтолцоонд ирэх санхүүгийн дарамт нэмэгдэх эрсдэлийг илэрхийлж байна.

Иймд тэтгэврийн тогтолцооны урт, дунд хугацааны санхүүгийн тогтвортой байдлыг хангах, шимтгэл төлөгчдийн хамрах хүрээг өргөжүүлэх, тэтгэврийн параметрийн болон бүтцийн шинэчлэлийг даатгуулагч, ажил олгогч, тэтгэвэр авагч болон улсын төсөвт үзүүлэх ачааллыг харгалзан аажмаар, зохистой байдлаар үе

шаттай хэрэгжүүлэх, цаашид залуу үед ирэх санхүүгийн ачааллыг бууруулах тогтолцоог бүрдүүлэх хэрэгцээ, шаардлага улам бүр нэмэгдэж байна.

Тухайлбал, өнөөдрийн мөрдөж буй нийгмийн даатгалын хууль тогтоомжийн хүрээнд тэтгэврийн хэмжээг шимтгэл төлж, ажилласан сүүлийн 20 жилийн доторх дараалсан 5 жилийн цалин хөлс, орлогын дунджаас тогтоож байна. Энэ зохицуулалт нь тэтгэвэр тогтоолгох насанд ойртсон үед өндөр дүнгээр шимтгэл төлж, тэтгэврийн хэмжээг өндөр тогтоолгох хандлагыг бий болгож байна. Мөн өндөр насны тэтгэврийн ердийн насыг 2018 оноос хойш жил бүр 3 сараар нэмэгдүүлэх зохицуулалтыг хэрэгжүүлж байгаа боловч бусад тэтгэврийн насыг хэвээр мөрдөж байгаа нь даатгуулагчийн эрт тэтгэвэр тогтоолгох сонирхлыг нэмэгдүүлж байна.

Нийгмийн даатгалд сайн дураар даатгуулагч 2020 онд 187.0 мянга байсан бол жил бүр буурч, 2023 онд 156.5 мянга, 2025 онд 130.6 мянга болсон. Харин 500.0 орчим мянган хүн албан бус салбарт хөдөлмөр эрхэлж байна. Цаашид хөдөлмөрийн зах зээлийн бүтэц өөрчлөгдөж, платформын ажиллагчид (gig workers) зэрэг салбарт ажиллагчид нэмэгдэх хандлагатай байгаа нөхцөлд албан бус салбарт хөдөлмөр эрхлэгчид нийгмийн даатгалын тогтолцооноос гадна үлдэх эрсдэлтэй юм. Мөн оюутан, залуучуудын хөдөлмөрийн зах зээл дэх идэвх оролцоог дэмжих, ур чадвартай, дадлагажсан ажиллах хүчийг нэмэгдүүлэх, мөн ажил гүйцэтгэх, хөлсөөр ажиллах болон тэдгээртэй адилтгах хэд хэдэн гэрээ байгуулан ажиллаж буй иргэдийн хөдөлмөр эрхлэлтийн онцлогт нийцүүлэн нийгмийн даатгалын шимтгэлийг уян хатан нөхцөлөөр төлөх боломжийг бүрдүүлэх шаардлагатай байна.

Түүнчлэн, Нийгмийн даатгалын сангаас олгох тэтгэврийн тухай хуулиар өндөр насны тэтгэврийн хэмжээг цалинд суурилсан болон хийсвэр нэрийн дансны аргаар тооцон тогтоож байна. Гэвч даатгуулагчийн шимтгэл төлсөн хугацаа богино, хуримтлуулсан шимтгэлийн хэмжээ хангалтгүй байгаагаас шинээр тэтгэвэр тогтоолгох иргэдийн хувьд хийсвэр нэрийн дансны аргаар бодсон тэтгэврийн орлуулалтын дундаж түвшин цалинд суурилсан аргатай харьцуулахад 2-4 дахин буурах тооцоололтой байна. Энэ нь тэтгэврийн даатгалын шимтгэлийн хийсвэр нэрийн дансны тогтолцоог өөрчлөх үндэслэл болж байна.

Хоёр.Хуулийн төслийн зорилго, бүтэц, зохицуулах харилцаа, хамрах хүрээ

Нийгмийн даатгалын ерөнхий хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай, Нийгмийн даатгалын сангаас олгох тэтгэврийн тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай, Нийгмийн даатгалын сангаас олгох тэтгэмжийн тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай, Нийгмийн даатгалын сангаас олгох үйлдвэрлэлийн осол, мэргэжлээс шалтгаалсан өвчний тэтгэвэр, тэтгэмж, төлбөрийн тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийг Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 14 дүгээр зүйлийн 14.4 дэх хэсэгт заасны дагуу багцлан боловсруулна.

Хуулийн төслүүдийг Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 22 дугаар зүйлийн 22.1.2-т заасны дагуу хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах хэлбэрээр дараах асуудлыг тусган боловсруулна. Үүнд:

1.Нийгмийн даатгалын ерөнхий хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөлд ажил гүйцэтгэх, хөлсөөр ажиллах гэрээ болон тэдгээртэй адилтгах хэд хэдэн гэрээгээр ажил эрхэлж байгаа ажилтны нийгмийн даатгалын шимтгэлийг уян хатан нөхцөлөөр төлүүрэх, ажил олгогчийн төлөх нийгмийн даатгалын шимтгэлийн хэмжээнд дээд хязгаар тогтоох, гарааны бизнес эрхлэгчдийг дэмжиж, үйл ажиллагааг тогтворжуулах зорилгоор ажил олгогчийн төлөх зарим төрлийн

даатгалын шимтгэлийг тодорхой хугацаанд чөлөөлөх, ажил олгогчийн үйлдвэрлэлийн осол, мэргэжлээс шалтгаалсан өвчний даатгалын санд төлөх шимтгэлээс тодорхой хувийг ажилгүйдлийн даатгалын санд шилжүүлэх, сайн дурын үндсэн дээр хуримтлалын тэтгэвэрт хамрагдах, нийгмийн даатгалын сангийн хөрөнгийг өсгөх санхүүгийн хэрэгслийг нэмэгдүүлэх, оюутан, суралцагчид болон тэднийг ажиллуулж байгаа ажил олгогчийг зарим төрлийн даатгалын шимтгэлээс чөлөөлөх зэрэг зохицуулалтыг тусгана.

2.Нийгмийн даатгалын сангаас олгох тэтгэврийн тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөлд баталгаат тэтгэвэр, тэтгэврийн даатгалын сангаас олгох тэтгэвэр, хувийн нэмэлт тэтгэвэр бүхий 3 давхаргат тогтолцоотой байх, баталгаат тэтгэврийг өндөр насны тэтгэврийн насанд хүрсэн тэтгэвэр авагчид олгох, шимтгэл төлсөн хугацаанаас хамааруулан баталгаат тэтгэврийг нэмэгдүүлэх, баталгаат тэтгэврийн зардлыг улсын төсвөөс санхүүжүүлэх, тэтгэврийн даатгалын шимтгэлийн хийсвэр нэрийн дансны тогтолцоог өөрчлөх, тэтгэврийн даатгалын шимтгэл төлж, ажилласан дараалсан 5 жилийн цалин хөлс, орлогоос тогтоож байгааг үе шаттай нэмэгдүүлэх, эрт тэтгэвэр тогтоолгож буй нөхцөлийн тэтгэврийн насыг аажмаар нэмэгдүүлэх, нийгмийн даатгалын шимтгэл төлөгч даатгуулагчийн тэтгэврийн насыг зөвхөн нийгмийн даатгалын хуулиар зохицуулах зэрэг зохицуулалтыг тусгана.

3.Нийгмийн даатгалын сангаас олгох тэтгэмжийн тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөлд ажилгүйдлийн даатгалын сангийн ажилгүйдлийн тэтгэмж авах нөхцөлийг нэмэгдүүлэх, өөрийн хүсэлтээр ажлаас чөлөөлөгдсөн тохиолдолд ажилгүйдлийн тэтгэмж олгох хугацааг бууруулах зэрэг зохицуулалтыг тусгана.

4.Нийгмийн даатгалын сангаас олгох үйлдвэрлэлийн осол, мэргэжлээс шалтгаалсан өвчний даатгалын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөлд протез гэсэн нэр томъёог Эм, эмнэлгийн хэрэгслийн тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгатай нийцүүлэн эмнэлгийн хэрэглэгдэхүүн гэж өөрчлөх, үйлдвэрлэлийн осол, мэргэжлээс шалтгаалсан өвчний урьдчилан сэргийлэх үйл ажиллагааг өргөжүүлэх зэрэг зохицуулалтыг тусгана.

Гурав.Хуулийн төсөл батлагдсаны дараа үүсэж болох эдийн засаг, нийгэм, хууль зүйн үр дагавар

Хуулийн төсөл батлагдсанаар дараах эерэг үр дагавар бий болно. Үүнд:

1.Ажил олгогчийн шимтгэл төлөх цалингийн дээд хязгаарыг тогтоож, үйлдвэрлэлийн осол, мэргэжлээс шалтгаалсан өвчний даатгалын шимтгэлийн хэмжээг бууруулснаар ажил олгогчид ирэх санхүүгийн ачаалал багасна;

2. Албан бус салбарт ажиллаж буй иргэдийн нийгмийн хамгааллыг баталгааг сайжруулах зорилгоор анх удаа нийгмийн даатгалд хамрагдсан тохиолдолд шимтгэлийн хөнгөлөлт үзүүлнэ;

3.Гарааны бизнес эрхлэгчдийг дэмжиж, үйл ажиллагааг тогтворжуулах зорилгоор ажил олгогчийн төлөх зарим төрлийн даатгалын шимтгэлийг тодорхой хугацаанд чөлөөлнө;

4.Оюутан, залуучуудыг ажиллуулахад нийгмийн даатгалын зарим төрлөөс чөлөөлснөөр хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих, хөдөлмөрийн зах зээлд дадлагажсан, ур чадвартай, мэргэшсэн ажиллах хүчийг нэмэгдүүлнэ;

5. Ажил гүйцэтгэх, хөлсөөр ажиллах гэрээ болон тэдгээртэй адилтгах хэд хэдэн гэрээгээр ажил эрхэлж байгаа ажилтны нийгмийн даатгалын шимтгэл төлөлтийн талаар уян хатан нөхцөлийн зохицуулалтыг тусгаснаар хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжинэ;

6. Хүн амын зүйн бүтцийн өөрчлөлтэй холбоотойгоор тэтгэврийн хэмжээ буурахаас сэргийлж, олон давхаргат тэтгэврийн тогтолцоог бүрдүүлснээр тэтгэврийн хүрэлцээтэй байдлыг нэмэгдүүлнэ;

7. Тэтгэврийн даатгалын хуримтлалын тогтолцоог даатгуулагч сайн дурын үндсэн дээр тэтгэврийн хуримтлал үүсгэх тогтолцоонд шилжүүлнэ;

8. Тэтгэврийн хэмжээг тэтгэврийн даатгалын шимтгэл төлж, ажилласан дараалсан 5 жилийн цалин хөлс, түүнтэй адилтгах орлогын дунджаас тогтоож байгааг үе шаттай нэмэгдүүлснээр шударга тогтолцоо бүрдэнэ.

Дөрөв. Хуулийн төсөл Монгол Улсын Үндсэн хууль, Монгол Улсын олон улсын гэрээ болон бусад хуультай хэрхэн уялдах, хуулийг хэрэгжүүлэхэд шинээр боловсруулах, хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах, хүчингүй болсонд тооцох тухай хууль тогтоомжийн талаарх санал

Нийгмийн даатгалын ерөнхий хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийг Монгол Улсын Үндсэн хууль, олон улсын гэрээ болон бусад хууль тогтоомжтой нийцүүлэн боловсруулна. Хуулийн төсөлтэй холбогдуулан Нийгмийн даатгалын сангаас олгох тэтгэврийн тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай, Нийгмийн даатгалын сангаас олгох тэтгэмжийн тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай, Нийгмийн даатгалын сангаас олгох үйлдвэрлэлийн осол, мэргэжлээс шалтгаалсан өвчний тэтгэвэр, тэтгэмж, төлбөрийн тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай, Нийгмийн даатгалын ерөнхий хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийг дагаж мөрдөх журмын тухай, Нийгмийн даатгалын сангаас олгох тэтгэврийн тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийг дагаж мөрдөх журмын тухай, Нийгмийн даатгалын сангаас олгох үйлдвэрлэлийн осол, мэргэжлээс шалтгаалсан өвчний тэтгэвэр, тэтгэмж, төлбөрийн тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийг дагаж мөрдөх журмын тухай, Монгол Улсын Шүүхийн тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай, Прокурорын тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай, Цэргийн алба хаагчийн тэтгэвэр, тэтгэмжийн тухай хуульд нэмэлт оруулах тухай, Цэргийн алба хаагчийн тэтгэвэр, тэтгэмжийн тухай хуульд нэмэлт оруулах тухай хуулийг дагаж мөрдөх журмын тухай хуулийн төслийг тус тус боловсруулна.

--- оОо ---